

DIGITALE PRESENTATIE

Een geschiedenis vol nattingheid

voortgezet onderwijs

GEBRUIK
DE PIJLTJES OM
TE NAVIGEREN

de oude hollandse waterlinie

Je gaat aan de slag met een onderzoeksopdracht naar de geschiedenis van een militair verdedigingssysteem in de Gouden Eeuw. De sporen daarvan zijn nog steeds terug te vinden in je eigen omgeving. In drie stappen ontdek je meer over de Oude Hollandse Waterlinie:

VOORWAARTS MARS!

Je verzamelt informatie.

BETREK UW POST!

Je verdiept je in de locatie.

TEN AANVAL!

Je presenteert de bevindingen.

de oude
hollandse
waterlinie

Je gaat aan de slag met een onderzoeksopdracht naar de geschiedenis van een militair verdedigingssysteem in de Gouden Eeuw. De sporen daarvan zijn nog steeds terug te vinden in de omgeving.

NA DEZE LES

weet je wat inundatie is, wat er gebeurde in het Rampjaar 1672, en waarom de Fransen Nederland wilden bezetten...

En nog veel belangrijker: je weet dan wat De Oude Hollandse Waterlinie is en betekent!

VOORWAARDEN

Je verzamelt informatie.

BETREK UW POST!

Je verdiept je in de locatie.

TEN AANVAL!

Je presenteert de bevindingen.

KIES EEN VAN DE ZES LOCATIES EN DOWNLOAD DE OPDRACHT

GORINCHEM

SCHOONHOVEN

NIUWPOORT

DE PRINSENDIJK
EN DE WIERICKES

FORT
WIERICKER-
SCHANS

KOENESCHANS

de oude
hollandse
waterlinie

Water als wapen: Fort Wierickerschans en de Oude Hollandse Waterlinie

de oude
hollandse
waterlinie

Waar loopt de grens?

Jij bent leerling op een school in de provincie Zuid-Holland. Als je naar een kaartje van jouw provincie kijkt, dan zie je dat Zuid-Holland aan de oost- en zuidkant grenst aan de provincies Utrecht en Gelderland. Ga je met de fiets, bus of auto daarheen, dan zie je langs de autowegen bij de provinciegrenzen borden staan met 'Welkom in de provincie Utrecht' of 'Welkom in Gelderland'. Ga je terug, dan lees je 'Welkom in de provincie Zuid-Holland'. Verder zie je eigenlijk nauwelijks dat je van de ene provincie naar de andere gaat. Maar ooit was dat anders!

de hollands
waterlinie

1

Beer met monniken

Waar loopt de grens?

Jij bent leerling op een school in de provincie Zuid-Holland. Als je naar een kaartje van jouw provincie kijkt, dan zie je dat Zuid-Holland aan de oost- en zuidkant grenst aan de provincies Utrecht en Gelderland. Ga je met de fiets, bus of auto daarheen, dan zie je langs de autowegen borden staan met 'Welkom in de provincie Utrecht' of 'Welkom in Gelderland'. Ga je terug, dan lees je 'Welkom in de provincie Zuid-Holland'. Verder zie je nauwelijks dat je van de ene provincie naar de andere gaat. Maar ooit was dat anders!

ZAG JE DAT? grenzen

Heb je op de voorzijde de
Prinsendijk in het Hollandse
polderlandschap ontdekt?

de hollands
waterlinie

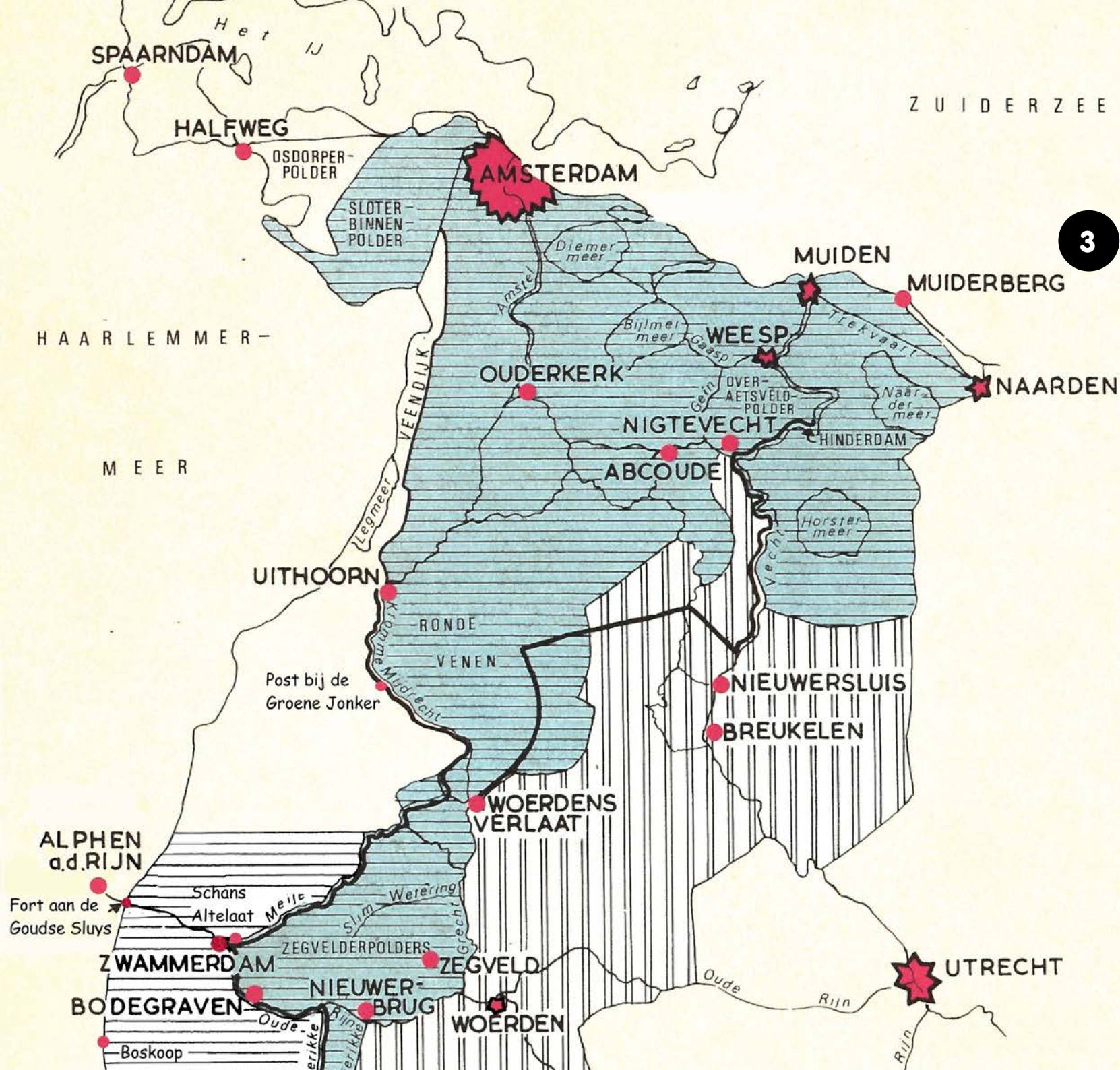
1

Beer met monniken

Waar is de Oude Hollandse Waterlinie aangelegd?
Kijk op de kaart.

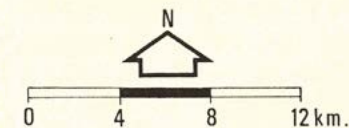
de Oude Hollandse Waterlinie

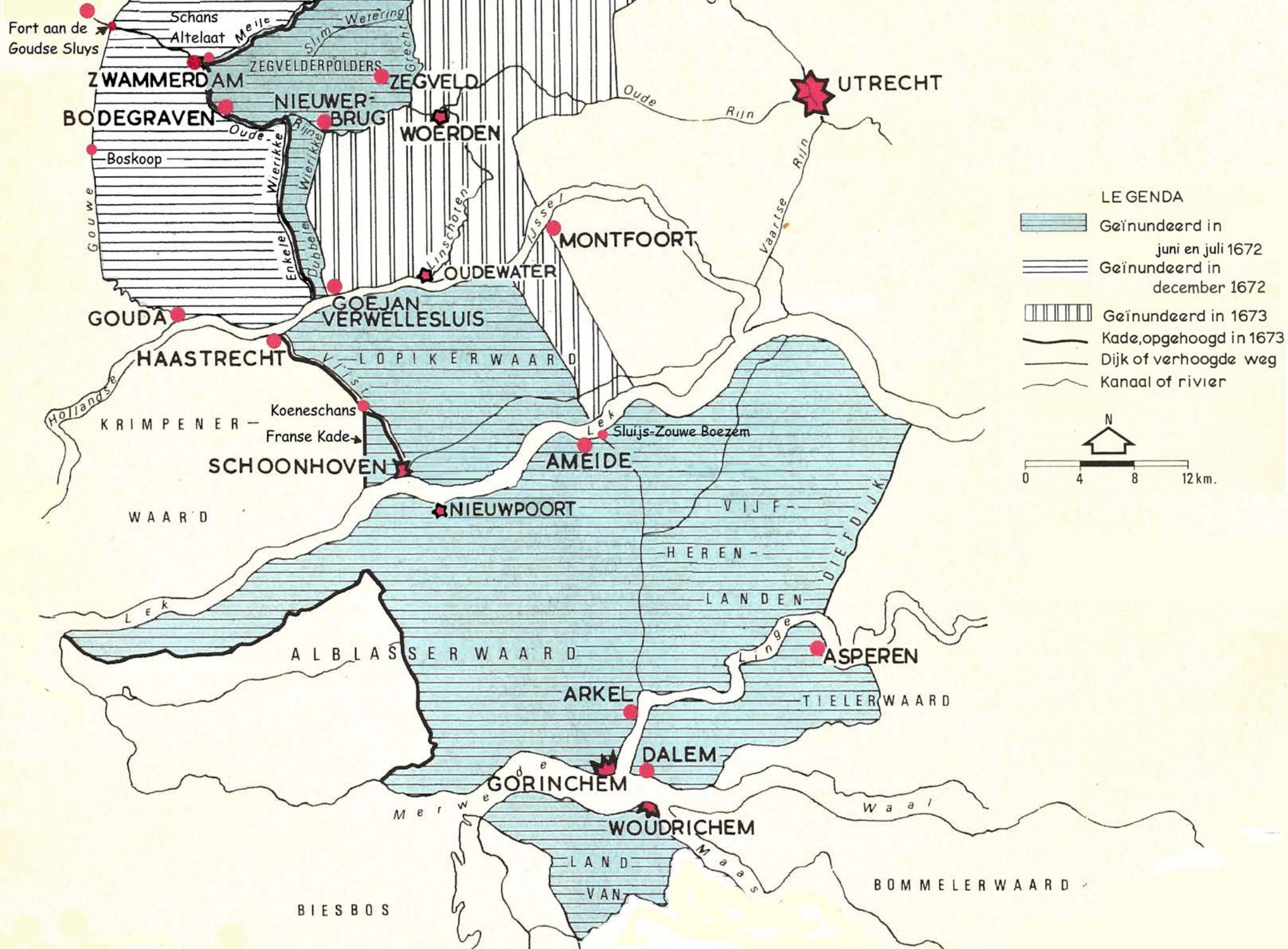
Reconstructiekaart van de inundaties voor de Oude Hollandse Waterlinie en de stad Amsterdam in de jaren 1672 (juni-juli) en 1673 (donkerblauwe lijn), J.W. van Sypesteyn en J.P. de Bordes, 1850.

3

LE GENDA

- Geïnundeerd in juni en juli 1672
- Geïnundeerd in december 1672
- Geïnundeerd in 1673
- Kade, opgehoogd in 1673
- Dijk of verhoogde weg
- Kanaal of rivier

Een geschiedenis vol nattigheid

● Franse Kade

● riviertje de Vlist

● Franse Kade

● riviertje de Vlist

● Koeneschans

riviertje de Vlist ●

● Slangeweg

● Slangeweg

de oude
hollandse
waterlinie

4

De Vlist
Hoogheemraadschap
Stichtse Rijnlanden

Ga mee naar de 17de eeuw!

Ooit was de grens van Holland (en dan bedoelen we Noord- en Zuid-Holland samen) met Utrecht en Gelderland een lange strook met vestingwerken, met kanonnen en met heel veel water. Je ziet daar haast niets meer van en dat komt omdat de grens heel sterk gecamoufleerd werd of eigenlijk: de verdediging van de grens. Als je goed kijkt en zoekt, dan kun je het ontdekken. Neem daarvoor eerst een duik in de geschiedenis. Ga mee naar de 17de eeuw, toen ons land rijk en machtig was. Achteraf gezien was dat een gouden tijd en daarom noemen we die eeuw de Gouden Eeuw.

Gouden tijden

Tegenwoordig leven wij in een koninkrijk met een koning en burgerlijke bestuurders. Onze koning verricht veel ceremoniële handelingen en de burgers besturen gezamenlijk het land. In de 17de eeuw hadden wij een Republiek, er was dus nog géén koning. Het land dat ongeveer even groot was als het huidige Nederland noemde zichzelf de Republiek der Vereenigde Nederlanden.

In deze Republiek bestuurden regenten het land. Dat was een kleine groep mensen, meestal van rijke afkomst. De militaire zaken werden vooral door de zogenaamde stadhouders gedaan, dat waren leden van de familie van Oranje. De zeven provincies – ze werden ook wel gewesten genoemd – waren ieder behoorlijk zelfstandig.

Rijkdom en afgunst

In de 17de eeuw was ons land een rijk land met veel handelscontacten in Europa en in de wereld. Net als nu! In die tijd speelden we zelfs een beetje de baas in de wereld. Andere landen werden jaloers op die positie. Er konden grote conflicten ontstaan, vooral als het om de winst ging natuurlijk. In het beruchte jaar 1672 hadden we zoveel vijanden, dat we vreesden onder de voet te worden gelopen. Van alle kanten werd de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden aangevallen. Veel inwoners waren bang dat het afgelopen was met de gouden tijd. Eén van de laatste redmiddelen was een waterlinie om de vijanden tegen te houden. **Hoe hebben we dat toen aangepakt en heeft het gewerkt?**

Oude poort in de stadswal van Schoonhoven

de oude
hollandse
waterlinie

Wat een rampjaar!

In 1672 verklaarden grote landen als Frankrijk en Engeland en twee kleinere Duitse vorstendommen, Munster en Keulen, gezamenlijk de oorlog aan de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden. Vooral ook aan Holland en Amsterdam, omdat die door handel te drijven het meest welvarend waren geworden. De vijanden waren erop uit om die rijkdom te gaan veroveren (of terug te halen, zoals zij het zagen). Ze probeerden daarom over zee en over land naar Holland en Amsterdam op te trekken.

**Het Franse leger steekt bij Lobith de Rijn over,
juni 1672**
Adam Frans van der Meulen

de oude
hollandse
waterlinie

Terugtocht naar Holland

Via de Noordzee probeerde een gecombineerde Engels-Franse vloot steeds weer de Hollandse kust te bereiken om daar soldaten aan land te zetten. De aanvoerder van de Nederlandse vloot, Michiel de Ruyter, wist daar telkens een stokje voor te steken. Via de zee kwam de vijand er niet door! Maar 'over het land' was het een ander verhaal. Uit het oosten kwamen Duitse en vooral Franse legereenheden naar ons land opgemarcheerd. In de Republiek ging het daardoor niet goed: de economie begon te haperen, de koersen op de beurs van Amsterdam stortten in, het werd onrustig in de steden, de belangrijkste regenten moesten aftreden en een jonge prins van Oranje (Willem III) werd benoemd tot de nieuwe legeraanvoerder.

Het leger van de Republiek had zich verschanst achter de rivier de IJssel in Gelderland, de IJssellinie dus. Maar de overmacht van de vijanden was zo groot dat de legerleiding, onder aanvoering van Willem III, zich daar niet durfde te verdedigen. Er werd besloten om het leger van de Republiek terug te trekken naar Holland. Daar zouden ze de vijandelijke legers opwachten. Ze hoopten dat de verdediging in Holland goed zou werken. **Hoe zat dat verdedigingsplan in elkaar?**

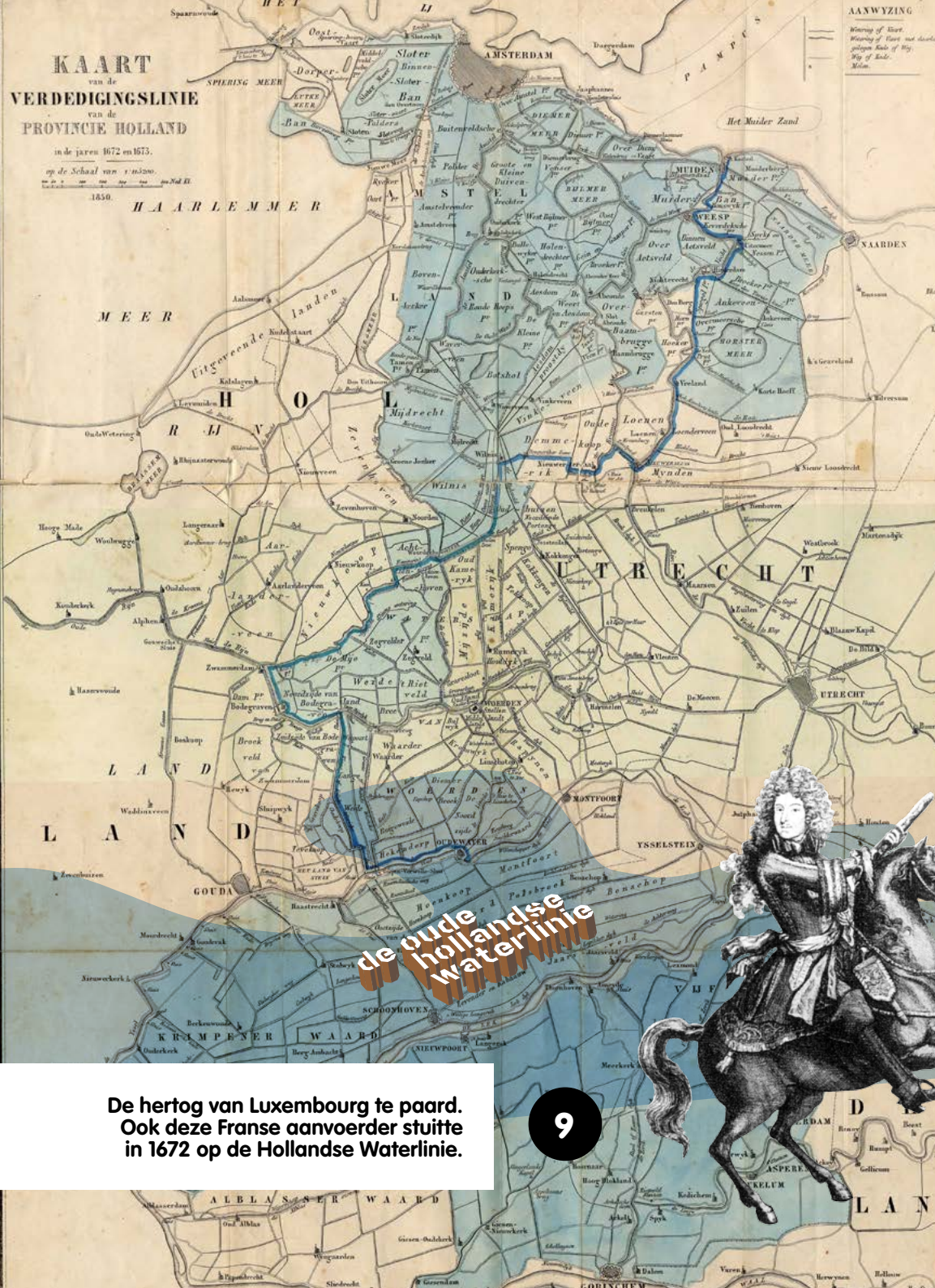
Reconstructiekaart van de inundaties voor de Oude Hollandse Waterlinie en de stad Amsterdam in de jaren 1672 (juni-juli) en 1673 (donkerblauwe lijn), J.W. van Sypesteyn en J.P. de Bordes, 1850.

Holland verdedigt zich

Om de vijandelijke legers uit het oosten te stoppen bedachten de Hollanders en Amsterdammers een truc: ze zetten het land onder water! In Holland kon dat makkelijk omdat veel land daar lager ligt dan de rivieren en de zee. Alleen door dijken en kaden wordt het water 'buiten de polder' gehouden, maar als je die doorsteekt, dan loopt de boel snel onder. Dat moedwillig onder water zetten wordt **inunderen** genoemd.

Voor de bewoners van het geïnundeerde land zou dat natuurlijk veel schade en ellende opleveren. Zij waren er dan ook fel op tegen en probeerden uit alle macht een onderwaterzetting te voorkomen: daarom werden de regenten in Gouda gegijzeld, werd er gedreigd met brandstichting in de stad Schoonhoven en werd het onder water gezette gebied van de Alblasserwaard door de bewoners meteen weer droog gemaakt! Maar toen de vijandelijke legers steeds dichterbij kwamen en Utrecht en Gelderland al hadden veroverd, was de onderwaterzetting toch het laatste redmiddel...

Zo werd in de zomer van 1672 veel laag polderland van Holland opzettelijk onder water gezet: vanaf Gorinchem in het zuiden, via Schoonhoven en tussen Woerden en Bodegraven door naar het noorden tot aan Amsterdam aan het IJ en Muiden en Naarden bij de toenmalige Zuiderzee (nu het IJsselmeer). **Volg de blauwe lijn maar op de kaart hiernaast.**

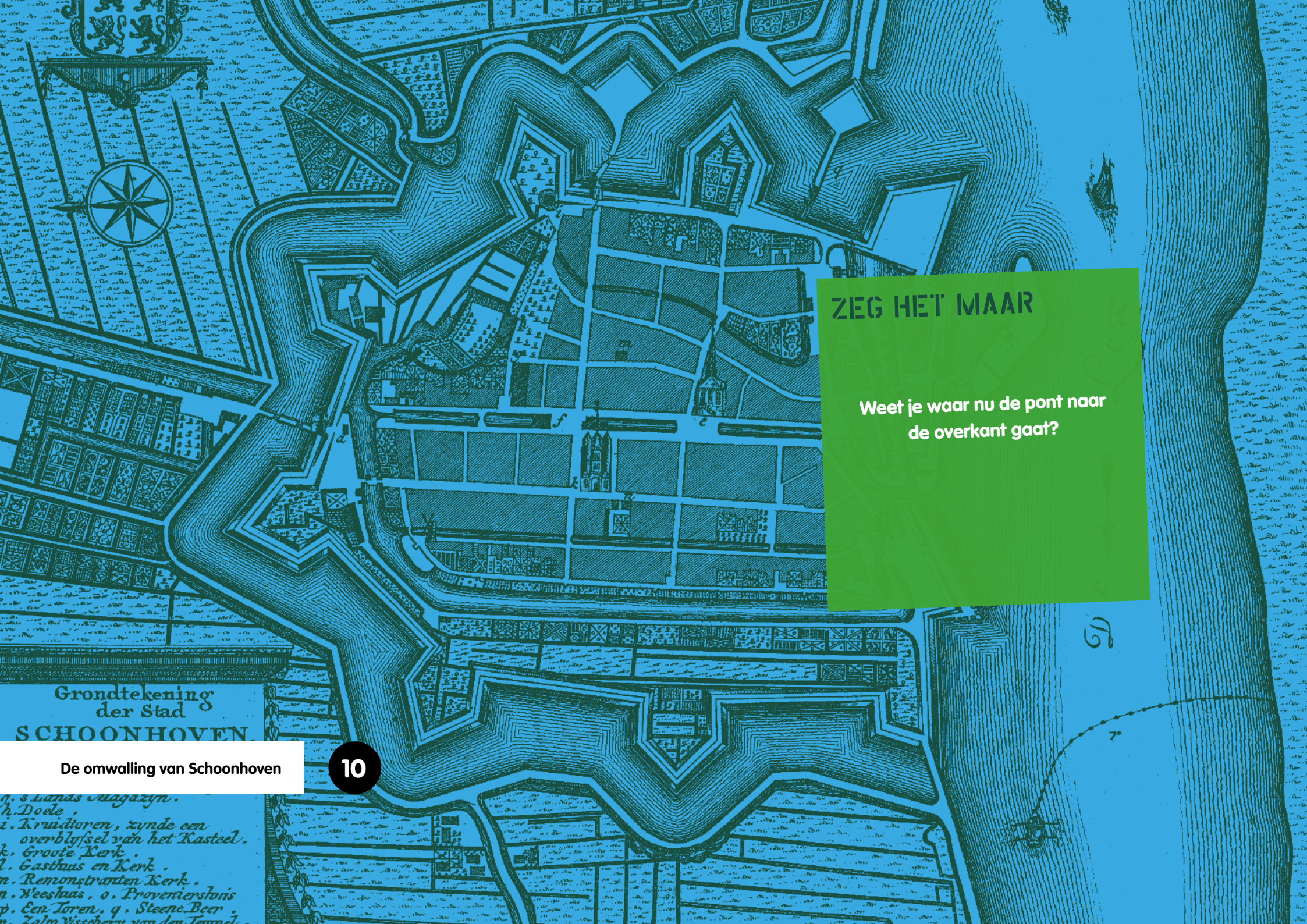
Holland verdedigt zich

Om de vijandelijke legers uit het oosten te stoppen bedachten de Hollanders en Amsterdammers een truc: ze zetten het land onder water! In Holland kon dat makkelijk omdat veel land daar lager ligt dan de rivieren en de zee. Alleen door dijken en kaden wordt het water 'buiten de polder' gehouden, maar als je die doorsteekt, dan loopt de boel snel onder. Dat moedwillig onder water zetten wordt **inunderen** genoemd.

Voor de bewoners van het geïnundeerde land zou dat natuurlijk veel schade en ellende opleveren. Zij waren er dan ook fel op tegen en probeerden uit alle macht een onderwaterzetting te voorkomen: daarom werden de regenten in Gouda gegijzeld, werd er gedreigd met brandstichting in de stad Schoonhoven en werd het onder water gezette gebied van de Alblasserwaard door de bewoners meteen weer droog gemaakt! Maar toen de vijandelijke legers steeds dichterbij kwamen en Utrecht en Gelderland al hadden veroverd, was de onderwaterzetting toch het laatste redmiddel...

Zo werd in de zomer van 1672 veel laag polderland van Holland opzettelijk onder water gezet: vanaf Gorinchem in het zuiden, via Schoonhoven en tussen Woerden en Bodegraven door naar het noorden tot aan Amsterdam aan het IJ en Muiden en Naarden bij de toenmalige Zuiderzee (nu het IJsselmeer). **Volg de blauwe lijn maar op de kaart hiernaast.**

De hertog van Luxembourg te paard. Ook deze Franse aanvoerder stuitte in 1672 op de Hollandse Waterlinie.

ZEG HET MAAR

Weet je waar nu de pont naar
de overkant gaat?

Grondtekening der Stad SCHOONHOVEN

De omwalling van Schoonhoven

10

h. s Lands Magazijn.
i. Dode,
j. Kruidtoren, zynde een
overblyfsel van het Kasteel.
k. Grootte Kerk.
l. Gasthuys en Kerk.
m. Remonstranden Kerk.
n. Weeshuys, o. Proveniershuis
p. Een Toren, q. Steene Beer
r. Zalm Vischery van den Tonnels

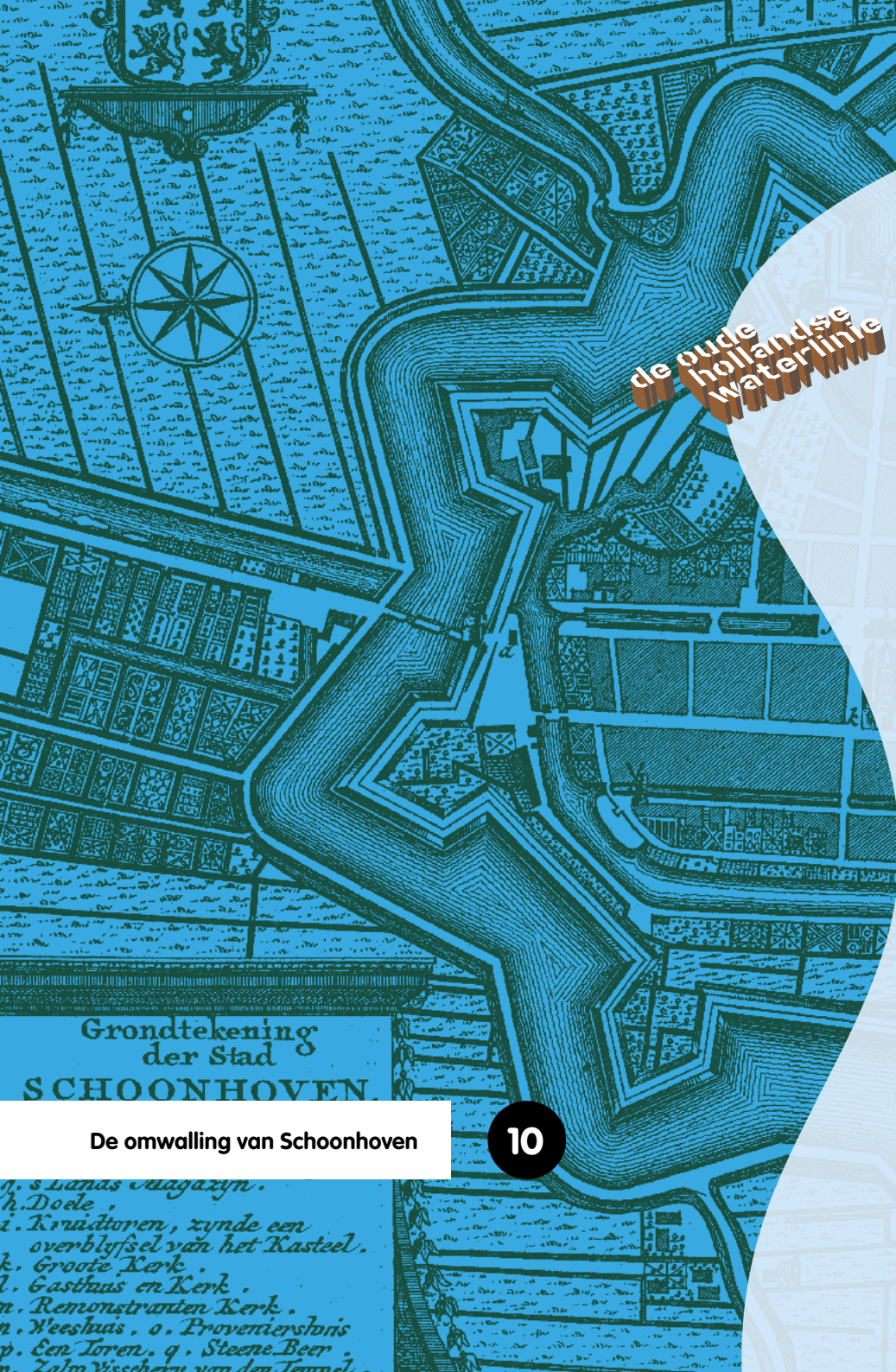

Grondtekening der Stad SCHOONHOVEN

De omwalling van Schoonhoven

10

h. s Lands Magazyn.
i. h. Dode.
j. i. Kruiddoren, zynde een
overblyfsel van het Kasteel.
k. Grootte Kerk.
l. Gasthuys en Kerk.
m. Remonstranden Kerk.
n. Weeshuys. o. Proveniershuis
p. Een Toren. q. Steene Beer
r. Zalm Vischery van den Tonnels

de oude hollandsche waterlinie

Grondtekening
der Stad
SCHOONHOVEN

De omwalling van Schoonhoven

10

Binnenzee...

Met het water uit de grote rivieren en uit de Zuiderzee werd van zuid naar noord een flinke strook land van circa 80 kilometer lengte onder water gezet. De breedte van deze strook wisselde van een paar kilometers tot wel tientallen kilometers. Wilde het vijandelijke leger vanuit Gelderland of Utrecht verder naar Holland en Amsterdam, dan zouden ze door het water moeten!

Versterking

Het leger van de Republiek bouwde bovenop de dijken en kaden versterkingen. Bij Gorinchem langs de Merwede en aan de andere kant van deze rivier ook bij Loevestein en Woudrichem: een vestingdriehoek! Bij Schoonhoven, aan de Lek, werd zelfs een grotendeels nieuwe hoge verdedigingswal om de toenmalige stad gelegd. Er werden ook dijkversterkingen gemaakt op de hoge dijk van de Lek in Sluis, vlak voor Ameide, en langs de Hollandsche IJssel bij Hekendorp, waar de Goejanvervellesluis in de dijk ligt. Hetzelfde gebeurde langs de Oude Rijn op de Hoge Rijndijk bij Nieuwerbrug en Bodegraven. Bij Bodegraven werd bovendien het hoofdkwartier van prins Willem III van Oranje ingericht.

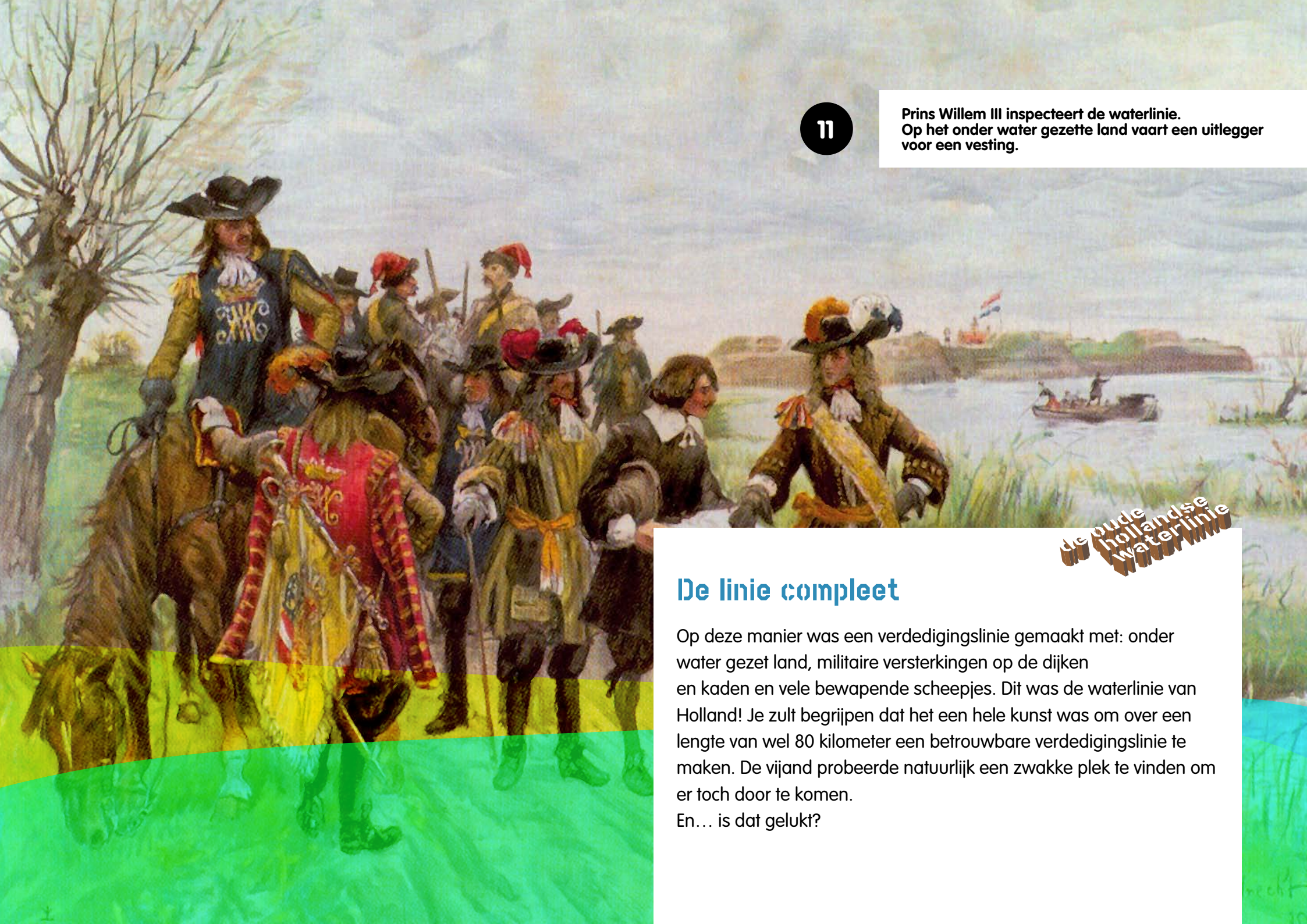
Verder werden op kaden en bij sluizen van polders nog kleine verdedigingswerken uit de grond gestampt. Voor het onder water gezette land maakte men speciale schepjes die ook bewapening hadden. Deze schepjes werden uitleggers genoemd.

Prins Willem III inspecteert de waterlinie.
Op het onder water gezette land vaart een uitlegger
voor een vesting.

J. Haynck van Papendrecht

Prins Willem III inspecteert de waterlinie.
Op het onder water gezette land vaart een uitlegger
voor een vesting.

de oude
hollandse
waterlinie

De linie compleet

Op deze manier was een verdedigingslinie gemaakt met: onder water gezet land, militaire versterkingen op de dijken en kaden en vele bewapende scheepjes. Dit was de waterlinie van Holland! Je zult begrijpen dat het een hele kunst was om over een lengte van wel 80 kilometer een betrouwbare verdedigingslinie te maken. De vijand probeerde natuurlijk een zwakke plek te vinden om er toch door te komen. En... is dat gelukt?

De beveiligde inundatiesluis in het hart van Nieuwpoort (Alblasserwaard)

Houdt de waterlinie stand?

In de 17de eeuw hadden de Fransen het grootste en sterkste leger van Europa. Het leger van de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden was onder normale omstandigheden geen partij voor de Fransen. Maar... die normale omstandigheden golden niet in het gebied van de Oude Hollandse waterlinie!

De Franse aanvoerders werden volkomen verrast door al dat water: ze schrokken ervoor terug om met hun dure leger met paarden en kanonnen hier doorheen te gaan. Toen ze in de gaten kregen hoe de Hollandse grensverdediging in elkaar zat, beraamden ze verschillende tactieken om een bres te slaan in de verdediging van de Republiek:

de oude
hollandse
waterlinie

De beveiligde inundatiesluis in het hart van Nieuwpoort (Alblasserwaard)

Houdt de waterlinie stand?

In de 17de eeuw hadden de Fransen het grootste en sterkste leger van Europa. Het leger van de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden was onder normale omstandigheden geen partij voor de Fransen. Maar... die normale omstandigheden golden niet in het gebied van de Oude Hollandse waterlinie!

De Franse aanvoerders werden volkomen verrast door al dat water: ze schrokken ervoor terug om met hun dure leger en zware kanonnen hier doorheen te gaan. Toen ze in de gaten kregen hoe de Hollandse grensverdediging in elkaar zat, beraamden ze verschillende tactieken om een breuk in de verdediging van de Republiek te forceren.

TACTIEK #1

**ZE PASTEN DE TACTIEK
VAN HET BRUTE GEWELD TOE**

de oude
hollandse
waterlinie

De beveiligde inundatiesluis in het hart van Nieuwpoort (Alblasserwaard)

Houdt de waterlinie stand?

In de 17de eeuw hadden de Fransen het grootste en sterkste leger van Europa. Het leger van de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden was onder normale omstandigheden geen partij voor de Fransen. Maar... die normale omstandigheden golden niet in het gebied van de Oude Hollandse waterlinie!

De Franse aanvoerders werden volkomen verrast door al dat water: ze schrokken ervoor terug om met hun dure leger en kanonnen hier te vechten. Toen ze in de gaten kregen dat de grensverdediging in elkaar viel, probeerden ze verschillende tactieken om de waterlinie in de verdediging van de

TACTIEK #1

TACTIEK #2

ZE PASTEN DE TACTIEK
TOE
ZE PROBEERDEN ZELF OOK
GEBRUIK TE MAKEN VAN
INUNDATIEWATER

De beveiligde inundatiesluis in het hart van Nieuwpoort (Alblasserwaard)

12

de oude
hollandse
waterlinie

Houdt de waterlinie stand?

In de 17de eeuw hadden de Fransen het grootste en sterkste leger van Europa. Het leger van de Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden was onder normale omstandigheden geen partij voor de Fransen. Maar... die normale omstandigheden golden niet in het gebied van de Oude Hollandse waterlinie!

De Franse aanvoerders werden volkomen verrast door al dat water: ze schrokken ervoor terug om met hun dure leger en kanonnen hier te komen. Toen ze in de gaten kregen dat de grensverdediging in elkaar zat, gebruikten ze verschillende tactieken om in de verdediging van de

TACTIEK #1

TACTIEK #2

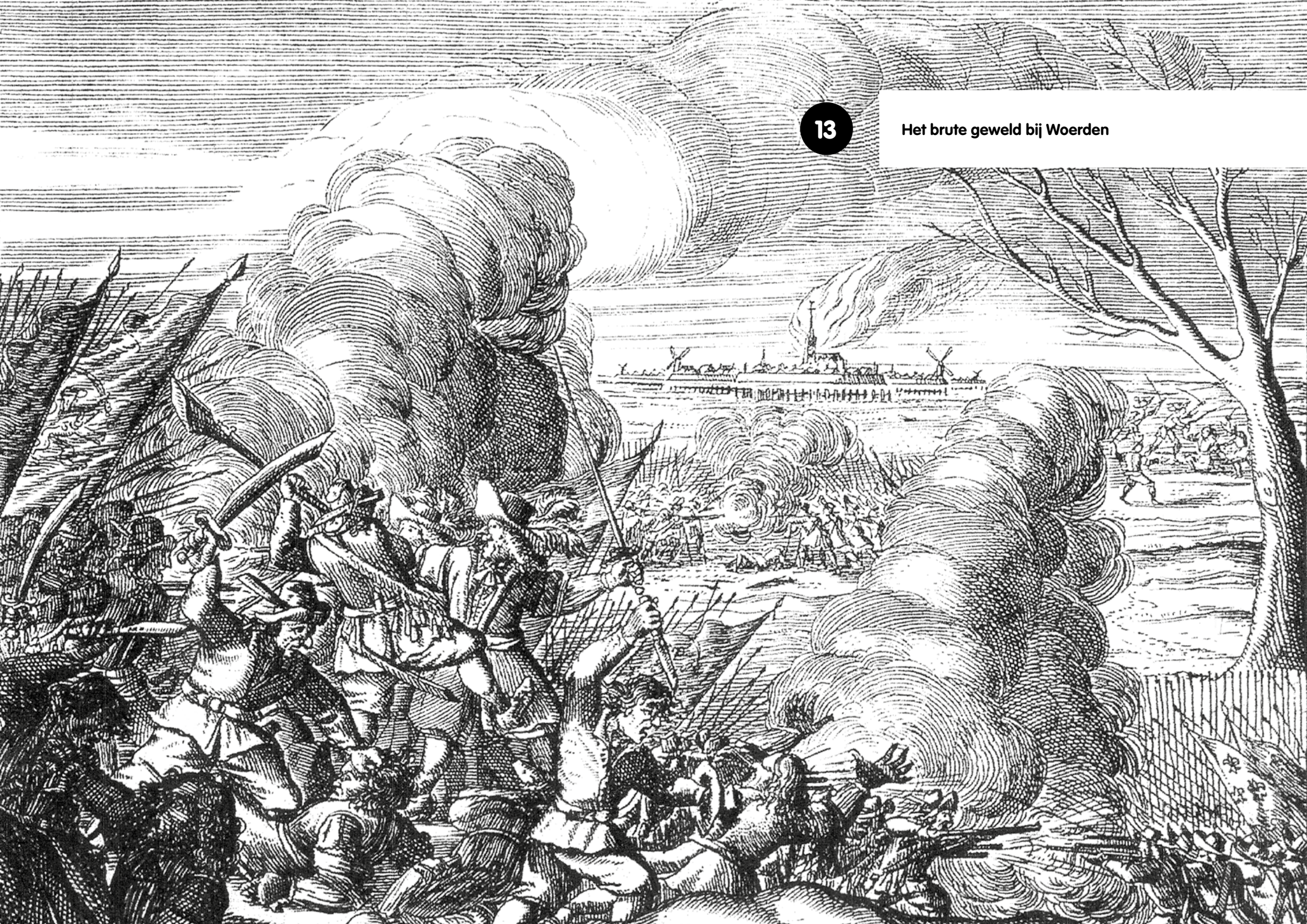
TACTIEK #3

ZE PROBEERDEN

GEBRUIK TE MAKEN

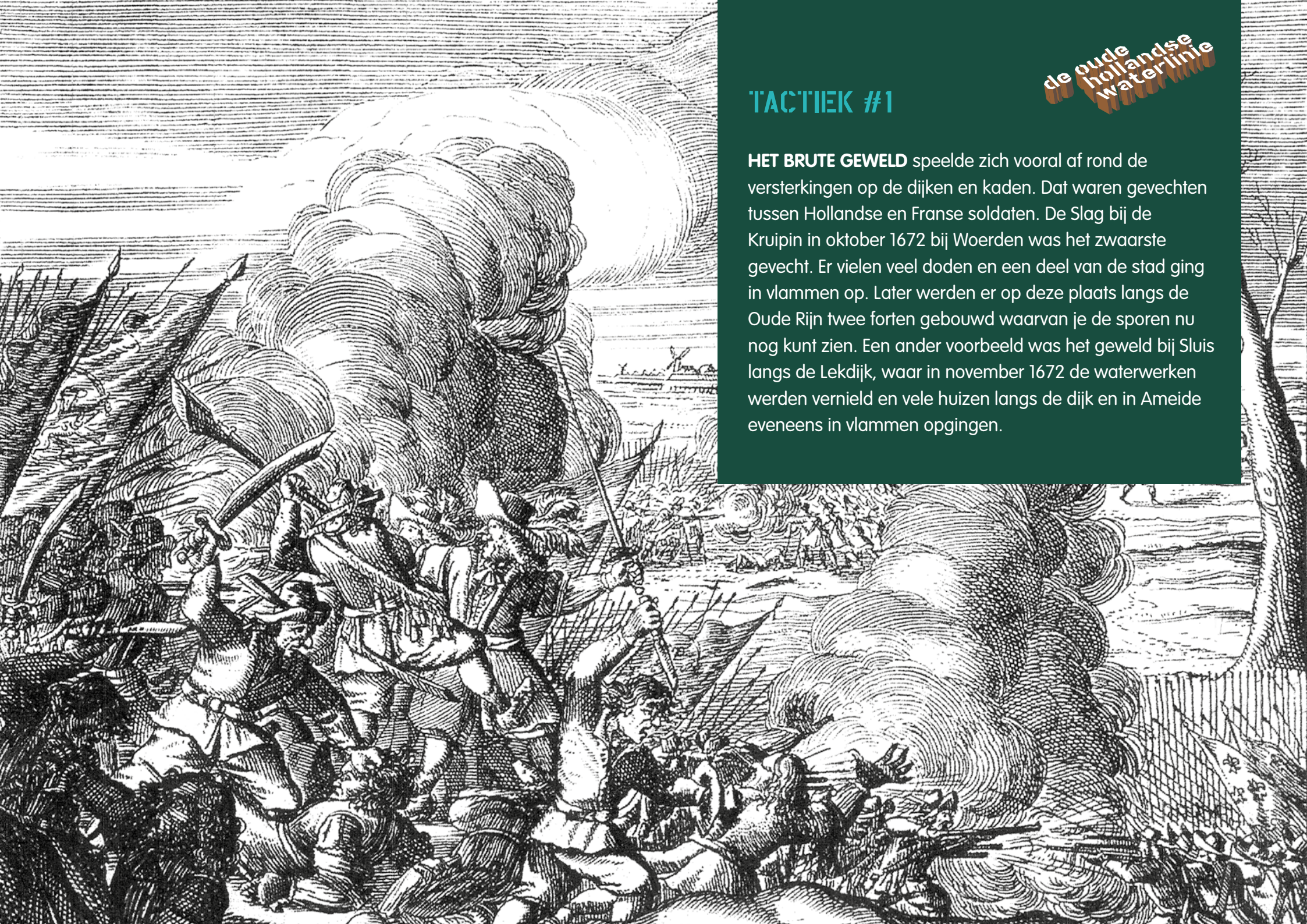
INUNDATIE

IN DE WINTER MARCHEERDEN
ZE OVER HET IJS

TACTIEK #1

HET BRUTE GEWELD speelde zich vooral af rond de versterkingen op de dijken en kaden. Dat waren gevechten tussen Hollandse en Franse soldaten. De Slag bij de Kruipin in oktober 1672 bij Woerden was het zwaarste gevecht. Er vielen veel doden en een deel van de stad ging in vlammen op. Later werden er op deze plaats langs de Oude Rijn twee forten gebouwd waarvan je de sporen nu nog kunt zien. Een ander voorbeeld was het geweld bij Sluis langs de Lekdijk, waar in november 1672 de waterwerken werden vernield en vele huizen langs de dijk en in Ameide eveneens in vlammen opgingen.

TACTIEK #2

DE FRANSEN GINGEN OOK GEBRUIK MAKEN VAN DEZELFDE TRUC MET HET WATER.

Zij probeerden expres zoveel mogelijk water uit de Lek en de Zuiderzee naar de waterlinie te laten stromen, zodat de Hollandse soldaten weggespoeld zouden worden. Maar die legden toen een hoge dijk aan met een lengte van bijna 9 kilometer tussen de hoge Hollandsche IJsseldijk en de Hoge Rijndijk van de Oude Rijn. Deze 'Prinsendijk' kun je nog altijd zien.

Dit overstromingsfilmpje is bedoeld om een indruk te geven van wat er zou kunnen gebeuren als de Lekdijk doorbreekt.

14

21-jan-1991 20:00:00

0:22 / 0:22

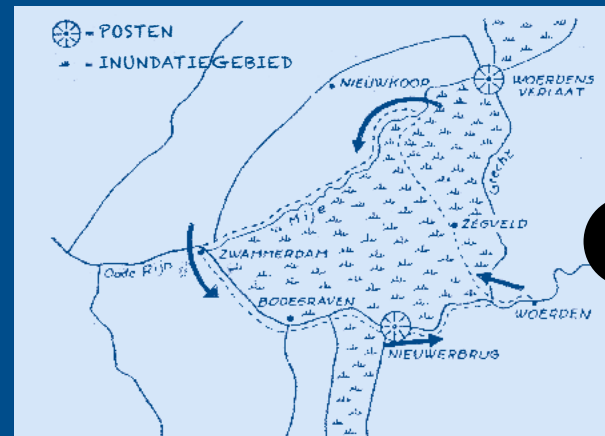

Op 30 december 1672 was het Franse leger op de terugtocht, waarbij het achtergelaten gebied werd vernietigd. Dit heet ook wel de 'tactiek van de verschroeide aarde'.

TACTIEK #3

TOEN HET IN DE WINTER VAN 1672-1673 BEGON TE VRIEZEN, DACHTEN DE FRANSE SOLDATEN DAT ZE HOLLAND WEL OVER HET IJS BINNEN KONDEN MARCHEREN. Maar dat ging nogal moeizaam door het vuur van een uitlegger op het water bij Nieuwkoop en door het moedige gedrag van gewapende boeren uit Nieuwkoop en Aarlanderveen. Toch braken de soldaten boven de Oude Rijn door. Gelukkig ging het dooien en maakten ze rechtsomkeer naar Utrecht. Onderweg brandden de Fransen alles plat wat ze maar op hun pad tegenkwamen: de tactiek van de verschroeide aarde.

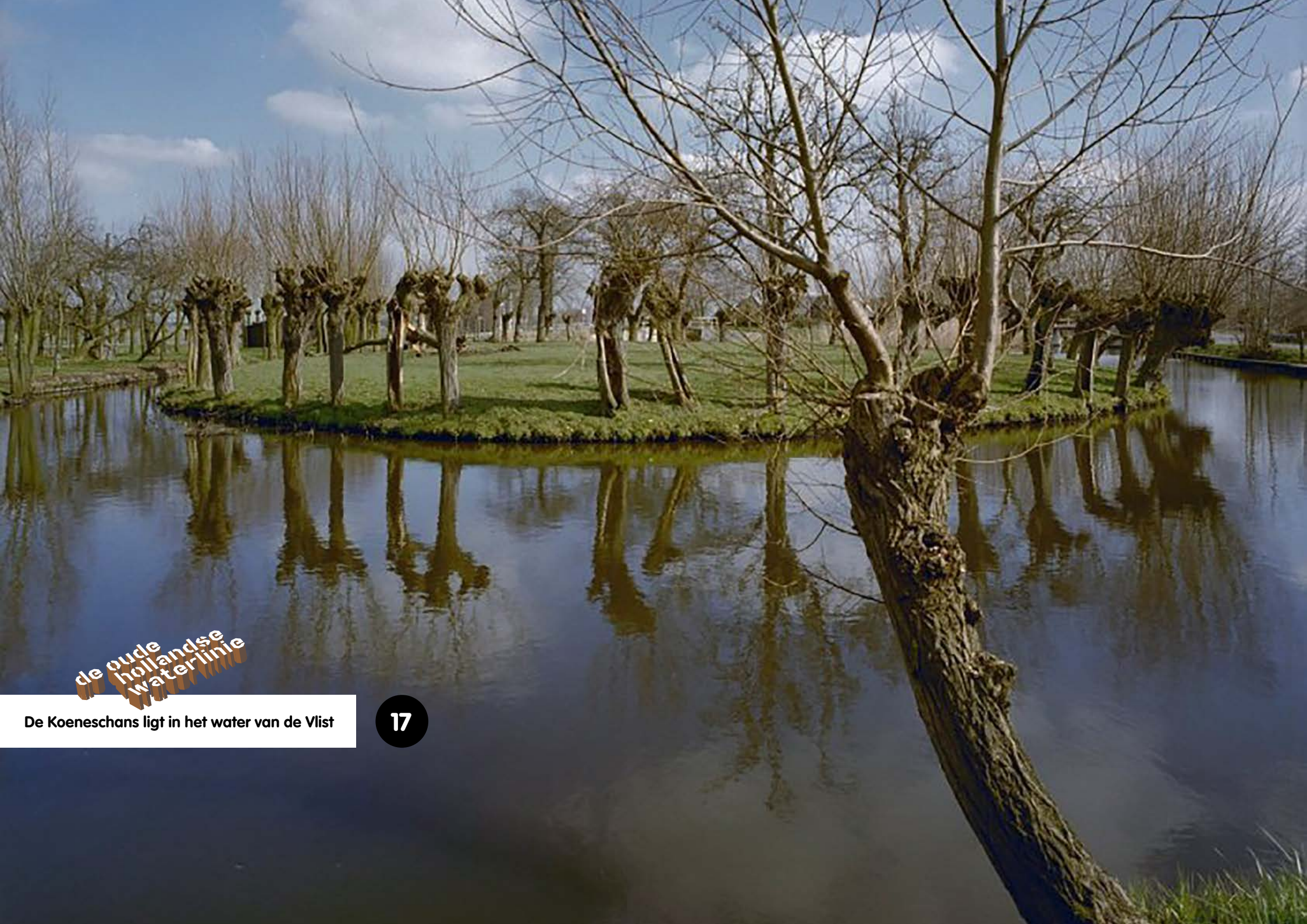
Achteraf was de doorbraak over het ijs één van de gevaarlijkste en gruwelijkste gebeurtenissen in 1672-1673. Het leger van de Republiek vluchtte tot achter Gouwsluis en moest het hoofdkwartier van Bodegraven naar Alphen aan den Rijn verplaatsen. Zover kwamen de Fransen nooit meer. In 1673 is er nog heel wat gebeurd bij de Oude Hollandse waterlinie, maar aan het eind van dat jaar begon toch de definitieve aftocht van de vijand.

Blijft de Linie nodig?

Veel Nederlanders vonden dat deze verdediging ons land had gered van een bezetting en beroving door de vijand. Daarom wilde men deze waterlinie nog veel sterker maken. Vooral natuurlijk op de plaatsen waar de vijand er doorheen was gekomen, zoals langs de Lek en de Oude Rijn. Langs de Lek werd een gloednieuwe vesting tegenover Schoonhoven aangelegd: de vesting van Nieuwpoort met in het centrum een beveiligde inundatiesluis. Ook langs de Oude Rijn werd driftig gebouwd: aan de noordkant van de pas aangelegde Prinsendijk verrees in korte tijd een groot fort op de plaats waar de Fransen in de winter van 1672-1673 alles platgebrand hadden. Fort Wierickerschans moest een herhaling voorkomen!

Van andere kleinere forten bij Nieuwerbrug en Gouwsluis is nu niets meer terug te vinden. Ook de versterkingen bij belangrijke sluizen zijn allemaal verdwenen, zoals bij Ameide-Sluis en bij de Goejanvervellesluis in Hekendorp. Maar van de Koeneschans in het riviertje de Vlist is nog een rond schiereilandje overgebleven tegenover het huidige eetcafé 'De Ronde Schans' in het dorp Vlist.

de oude
hollandse
waterlinie

De Koeneschans ligt in het water van de Vlist

18

Fort Wierickerschans

de oude
hollandse
waterlinie

Waterlinies, waterlinies

Het succes van de Oude Hollandse waterlinie in 1672-1673 is het beroemdste voorbeeld van onze traditie om water te gebruiken als verdedigingsmiddel. Het was zeker niet de enige waterlinie tussen de grote rivieren en de Zuiderzee (IJsselmeer). In Gelderland hebben we de IJssellinie, ook bekend uit het Rampjaar, en nog tijdens 'de koude oorlog' een geheim wapen tegen de Russen. Verder vormde de Grebbelinie, tussen Utrecht en Gelderland, de hoofdverdedigingslijn tegen de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog (1940-1945). De Nieuwe Hollandse Waterlinie, direct ten oosten van de stad Utrecht, gold als opvolger van de Oude Hollandse Waterlinie. De zogenaamde Stelling van Amsterdam was een waterlinie met tientallen forten rond de hoofdstad. **Kijk maar naar deze kaart.**

de oude
hollandse
waterlinie

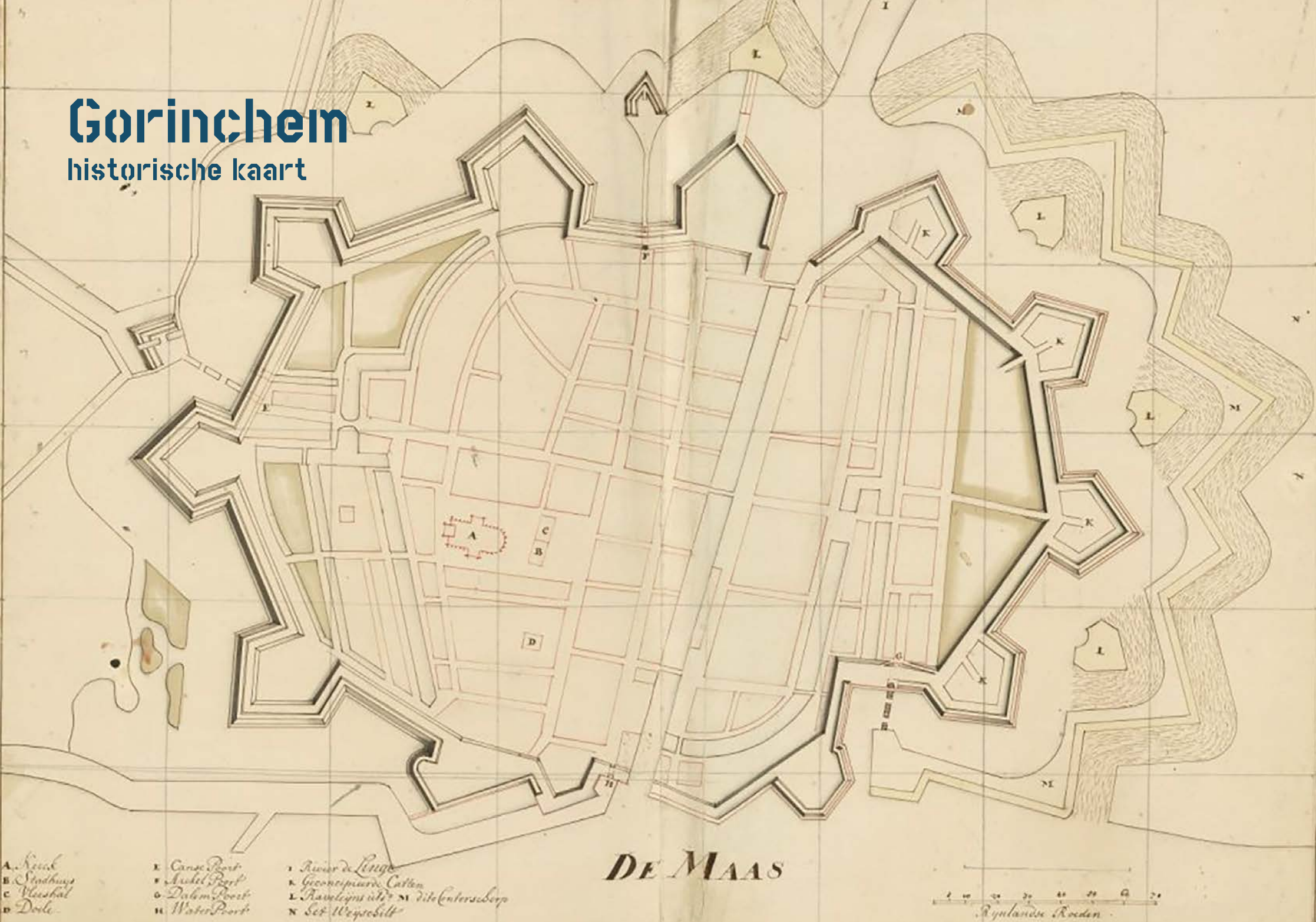
19

Water als wapen tegen vijandige troepen

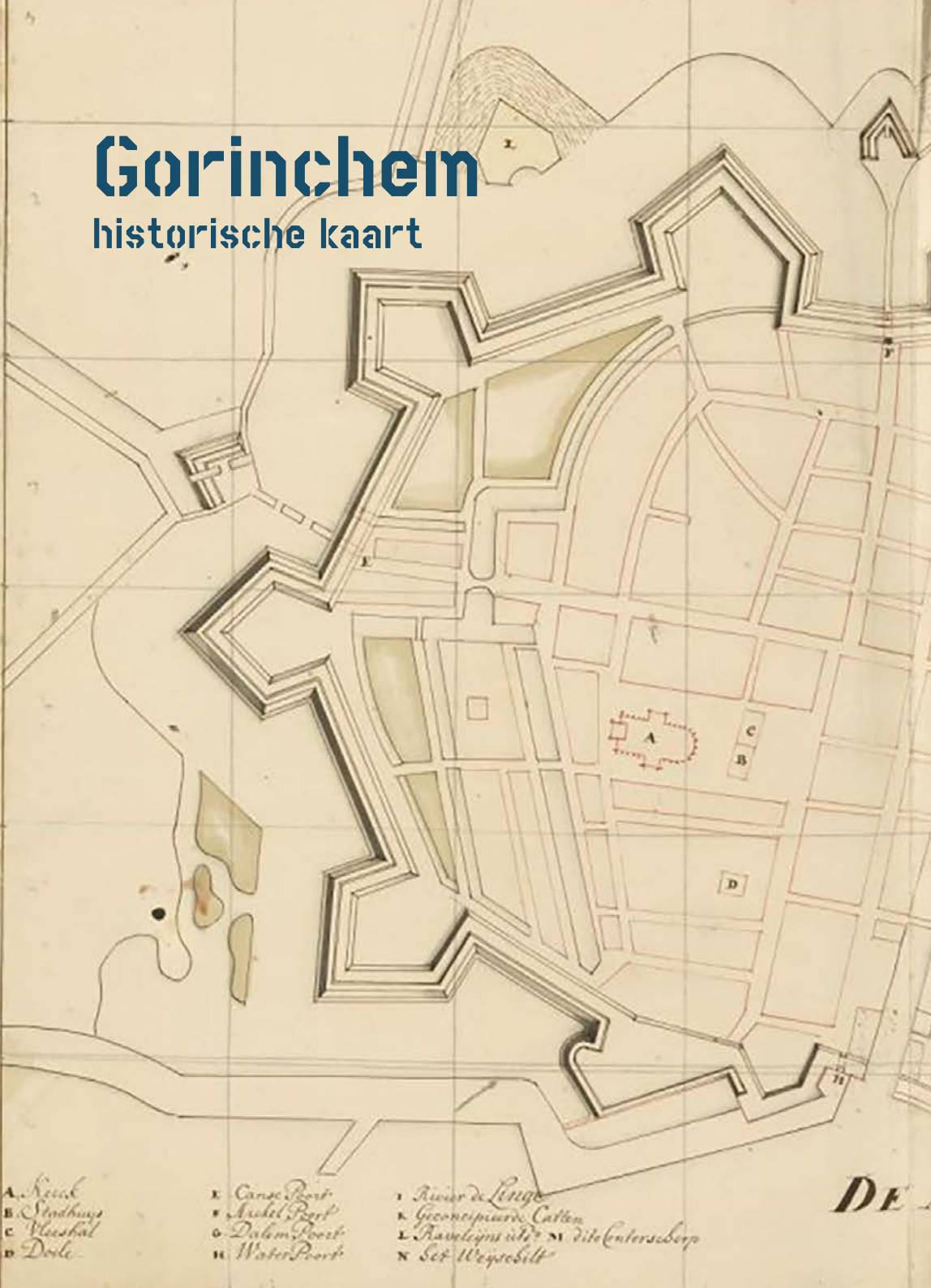
Gorinchem

historische kaart

Gorinchem

historische kaart

De vestingstad Gorinchem ligt aan de noordoever van de rivier de Merwede. Schuin aan de overzijde van deze brede rivier liggen de kleinere vestingstad Woudrichem en Fort (Slot) Loevestein. Zo'n breed waterfront geeft deze steden en het fort allure, maar is tegelijkertijd hun achilleshiel. Als de vijand vanaf het water de strijd begint, dan is versterking nodig.

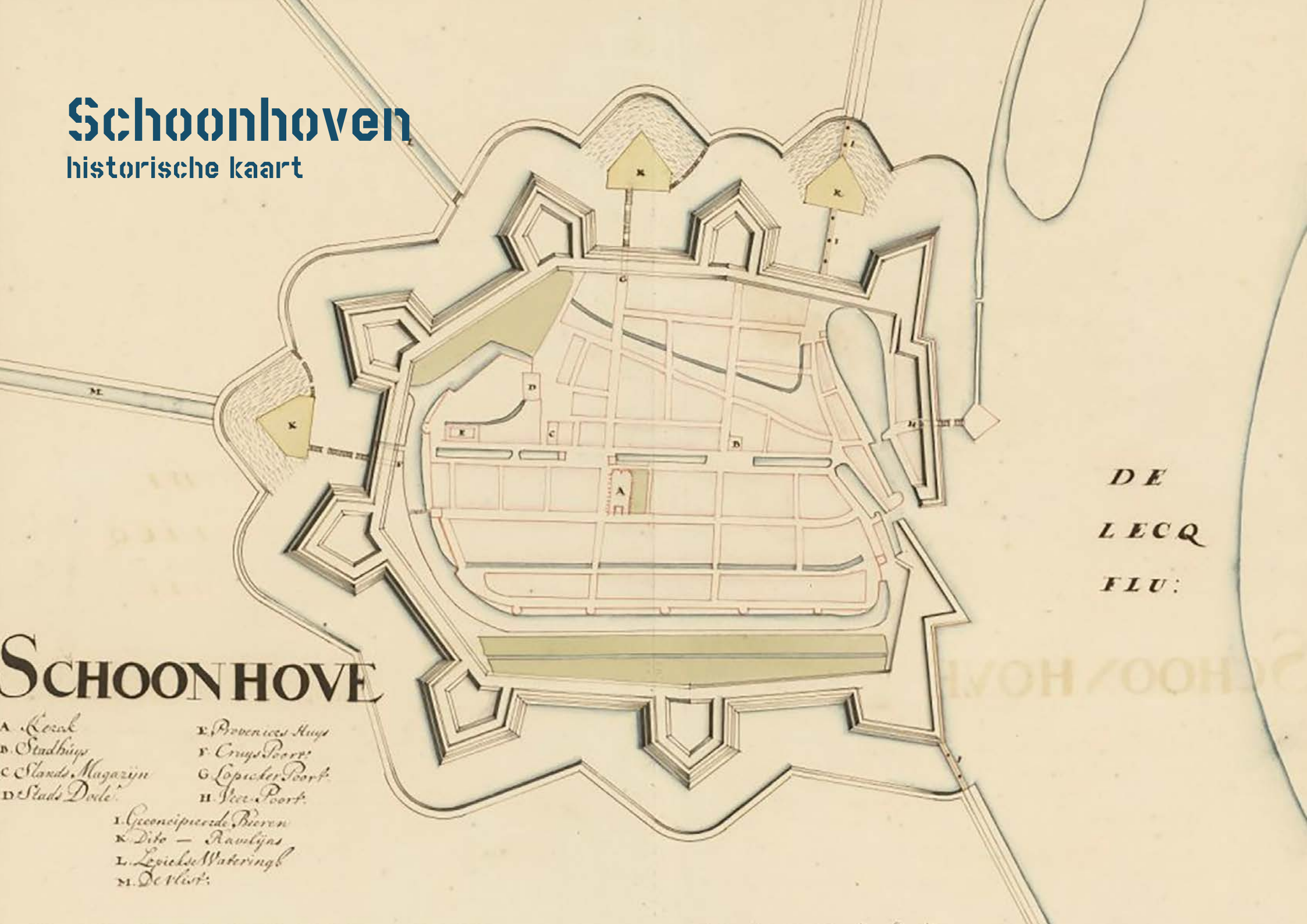
In Gorinchem bouwde men eeuwen geleden daarom eerst al een stadsmuur met torens en een gracht, later werd dat een omwalling met 11 **bastions** rondom de stad. Daarbinnen konden de stedelingen zich verdedigen tegen een opmarcherende vijand.

Voor de Oude Hollandse Waterlinie is deze grote vesting vooral aan de oostzijde – waar de vijand gewoonlijk een aanval op Holland begon – versterkt met onder meer **ravelijnen** (zie begrippenlijst) en een tweede wal. Verder kon het land daar onder water gezet worden (inundatie).

Gorinchem is altijd onderdeel van de waterlinie gebleven. Bijzonder is dat je nog steeds helemaal rond de vestingwal kunt lopen. Vanaf de hoge wallen is de Merwede goed te overzien.

Schoonhoven

historische kaart

DE
LECQ
FLU:

SCHOONHOVE

A. Kerck	E. Proveniers Huys
B. Stadhuys	F. Cruys Poort
C. Stands Magazijn	G. Lopicke Poort
D. Stads Doel	H. Vee Poort
I. Geconcepireerde Bieren	
K. Dito — Ranslyns	
L. Lezichse Wateringh	
M. De Vloet	

Schoonhoven

historische kaart

Vanaf de veerpont heb je een mooi uitzicht op de lange rechte wal van de vesting Schoonhoven, in het midden zie je de fraai gedecoreerde Veerpoort; de oude toegang tot de stad.

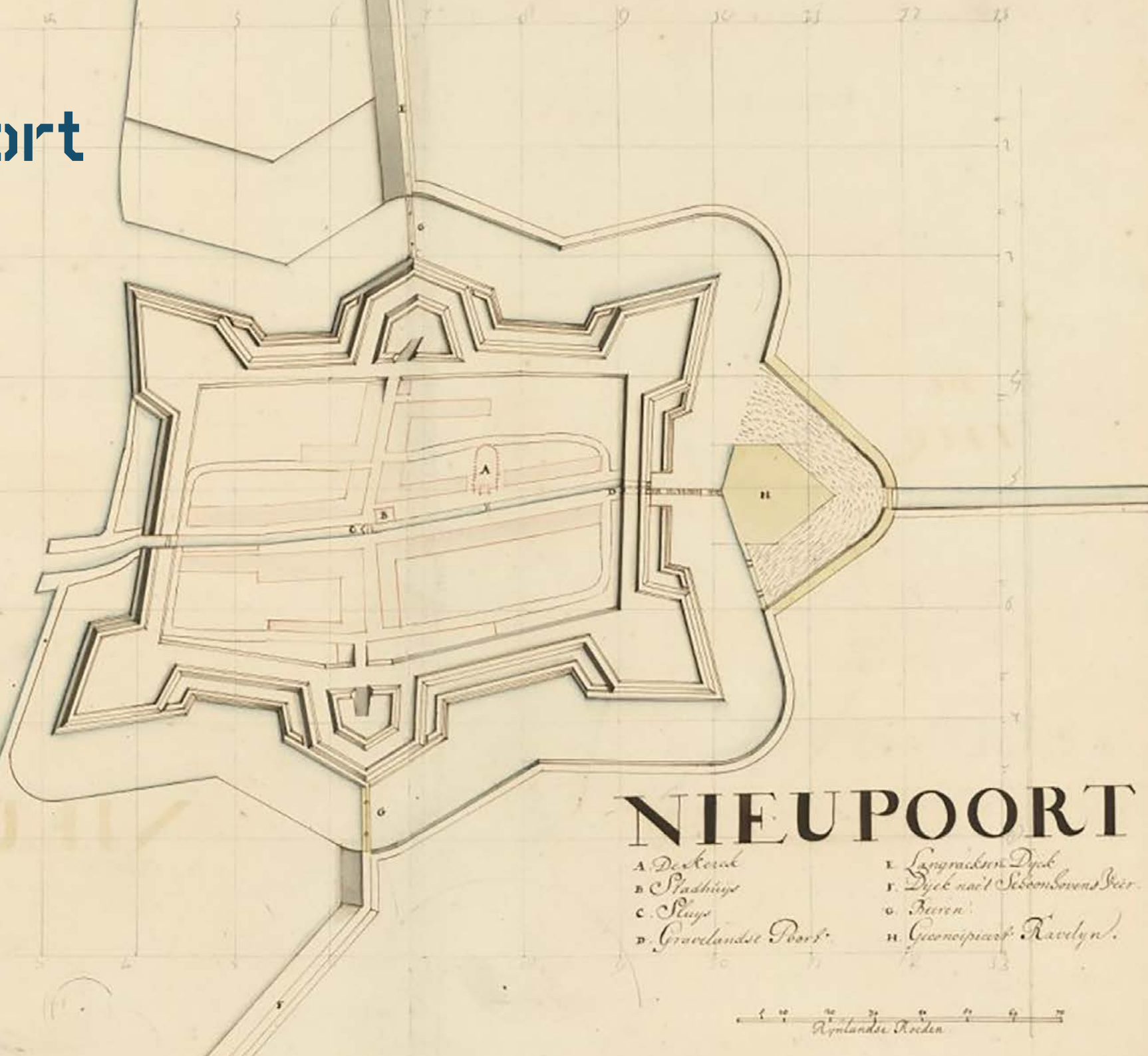
In het Rampjaar 1672-1673 is men in hoog tempo begonnen met het versterken van Schoonhoven. Niet lang daarna lag de stad helemaal binnen een hoge omwalling met 8 bastions, daaromheen een brede verdedigingsgracht en daar weer omheen de inundatiegebieden van de Oude Hollandse Waterlinie!

In tegenstelling tot Gorinchem zijn de hoge omwalling en verdedigingsgracht in Schoonhoven niet compleet bewaard gebleven: het grootste deel is afgegraven en gedempt. Maar een stukje van de gracht aan de noord- en oostzijde en de hoge wallen naast de poort zijn nog altijd te zien. Momenteel wordt de wal langs de rivier goed onderhouden, want de stad wil haar geschiedenis als vestingstad meer zichtbaar maken.

Nieuwpoort

historische kaart

DE
LECQ

NIEUPOORT

A. De Kerck	I. Langrakken Dyck
B. Stadhuyse	J. Dyck nael Schoonbovens Meer
C. Sluys	K. Heeren
D. Gravelandse Poort	L. Geconscripte Ravelyn

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37 38 39 40 41 42 43 44 45 46 47 48 49 50 51 52 53 54 55 56 57 58 59 60 61 62 63 64 65 66 67 68 69 70 71 72 73 74 75 76 77 78 79 80 81 82 83 84 85 86 87 88 89 90 91 92 93 94 95 96 97 98 99 100
Rijnlandse Roeden

Nieuwpoort

historische kaart

DE
LECQ

Nieuwpoort verdedigde vanaf 1673 samen met Schoonhoven de rivier de Lek: Schoonhoven aan de noordkant, Nieuwpoort aan de zuidkant. Deze rivier met de dijken vormt een doorgang (accés) naar Holland, waar je door de linie heen zou kunnen breken. Toen dat aan de oostkant echt gebeurde in het Rampjaar 1672-1673, werd er snel gewerkt om Nieuwpoort van een vesting te voorzien.

De kleine vestingstad Nieuwpoort is nog steeds compleet met 6 bastions en een brede gracht! Voor historici dus het neusje van de zalm: een mooi voorbeeld van een goed bewaard gebleven verdedigingswerk van de Oude Hollandse Waterlinie die bouwkundig op en top in elkaar steekt.

Midden in het stadje staat het stadhuis uit 1697. Hieronder loopt de voormalige **inundatiegracht**. Oorspronkelijk bevond zich onder het stadhuis ook een sluis waarmee het water uit de Lek zo de Alblasserwaard in kon stromen (inundatie). Binnen de vesting lag deze inundatiesluis buiten het bereik van boze boeren die niet wilden dat hun land onder water kwam te staan, zoals in 1672 en 1673 was gebeurd.

historische kaart

historische kaart

Vier kilometer ten westen van de vesting Woerden liggen twee evenwijdig aan elkaar lopende kanalen die aan het einde van de 14de eeuw zijn gegraven: de Enkele Wiericke en de Dubbele Wiericke. Beide kanalen waren bedoeld om het overtollige water van de Oude Rijn te lozen in de Hollandse IJssel. Het gebied tussen beide kanalen stond in 1672 onder water als onderdeel van de Oude Hollandse Waterlinie. De waterlinie was hier op zijn smalst (ca. 1,5 km).

Langs de Enkele Wiericke werd op last van Willem III de Prinsendijk aangelegd om door de vijand (de Fransen) ingelaten rivierwater tegen te houden. In de winter van 1672 werd het gebied ten westen van deze nieuwe dijk nog wel geïnnundeerd (gecontroleerd onder water gezet), toen de Franse troepen dreigden door te stoten naar Gouda en Alphen aan den Rijn.

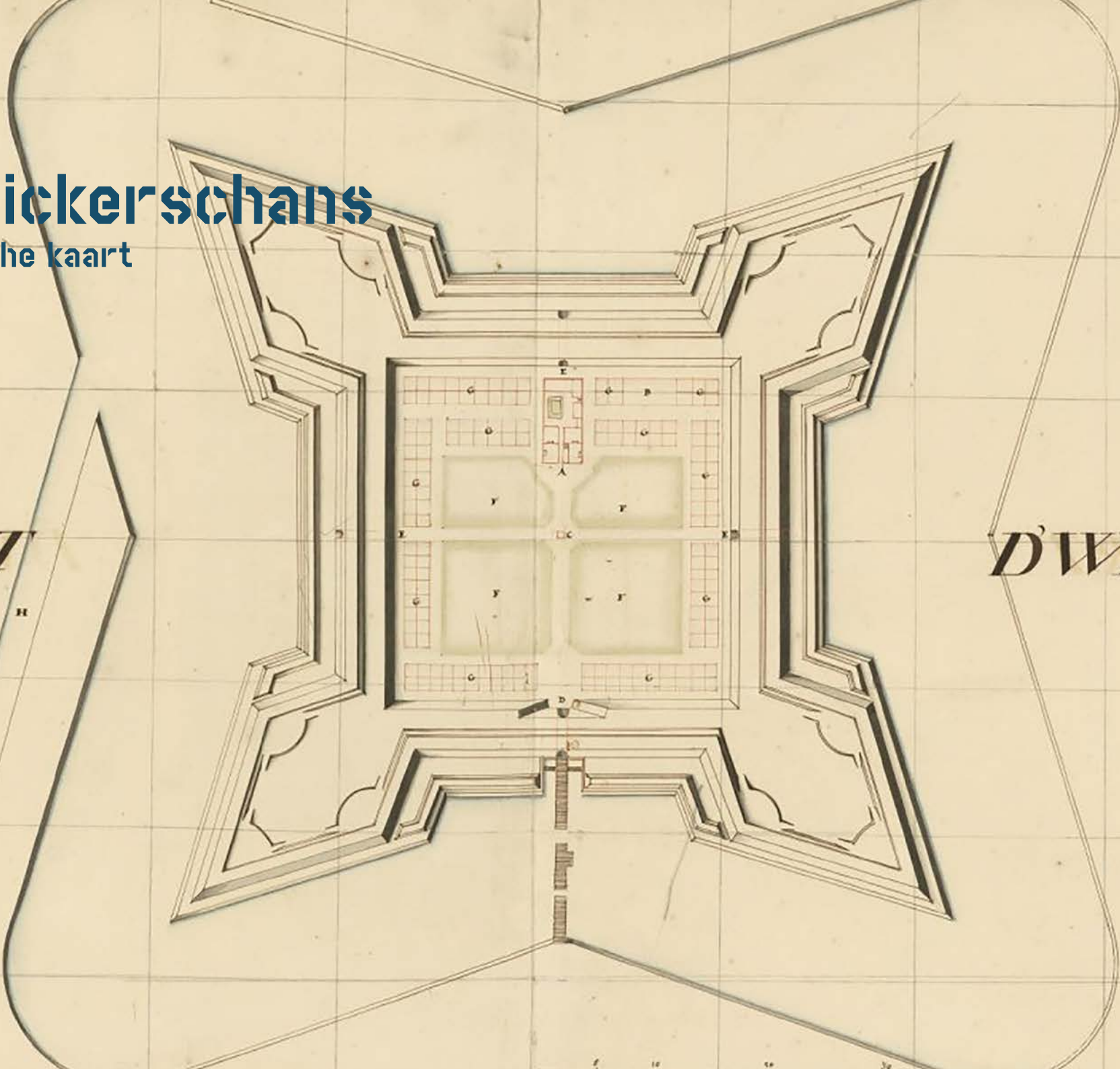
Fort Wierickerschans

historische kaart

FT FORT

A. Commandeurs logement.
B. Lands Magazijn.
C. Temp.
D. Poort.
E. Jorijyn.
F. Blykloozen.
G. Batterijen.
H. Clyne Wierick.

D'WIRIK

Fort Wierickerschans

historische kaart

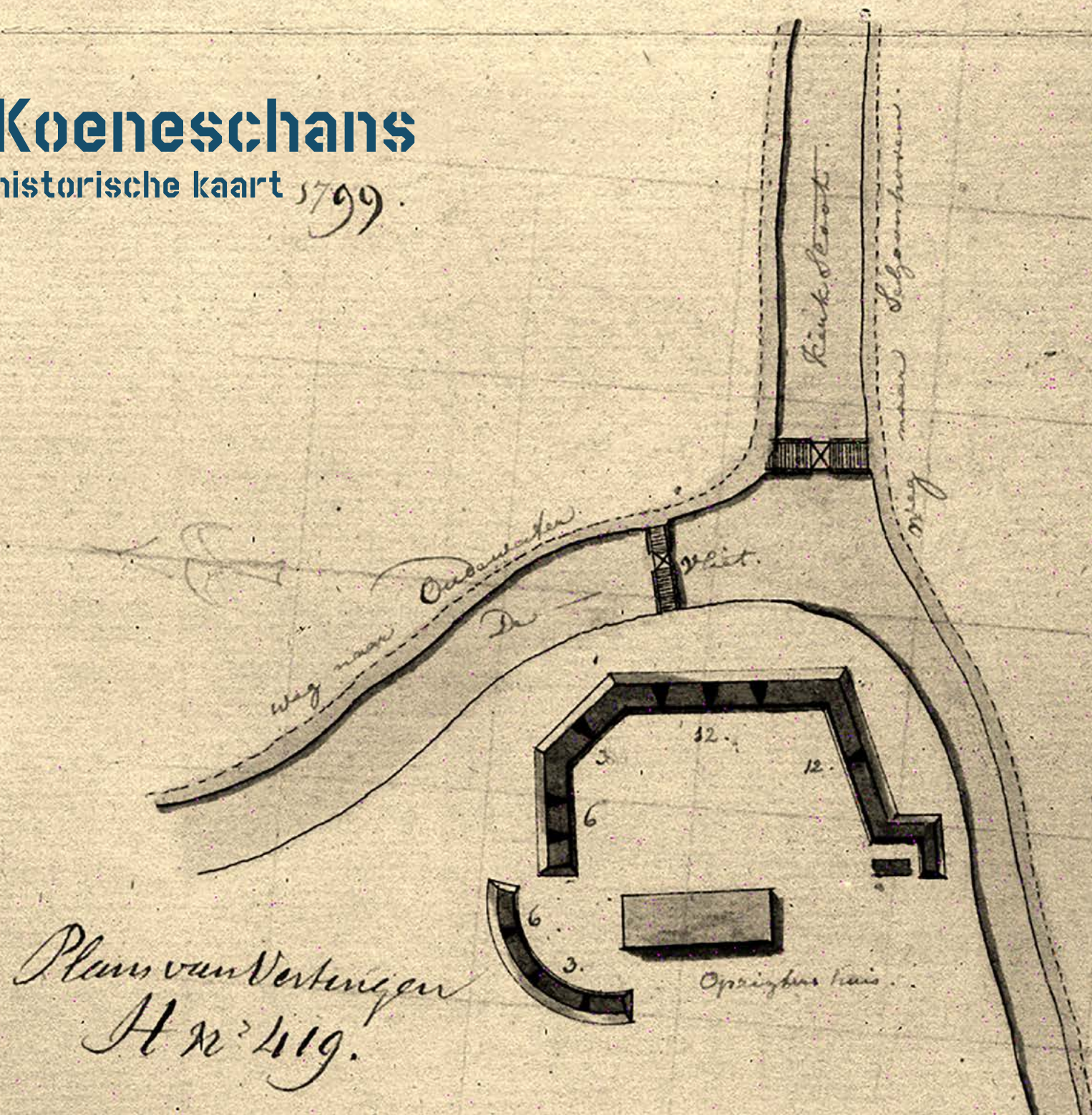

In het Rampjaar 1672 bestond Fort Wierickerschans nog niet. Wel lag er een klein verdedigingswerk (schans) bij de sluis van de Enkele Wiericke in de oeverwal van de Oude Rijn. Oeverwallen liggen hoger en blijven droog als het land onder water wordt gezet. Hierover konden vijandelijke troepen een aanval beginnen zonder natte kleren te krijgen.

Na een gevaarlijke en moorddadige tocht van de Fransen in de winter van 1672 moesten er snel versterkingen komen op de oeverwallen van de Oude Rijn. Daar hoorde Fort Wierickerschans bij met onder meer een brede gracht, hoge wallen, 4 grote hoekbastions en soldatenbarakken. In de 18de eeuw zijn er verschillende gebouwen op het middenterrein gezet, waaronder een groot kruitmagazijn (het Kruithuis). Het grote fort is nooit bij oorlogshandelingen betrokken geraakt.

Koeneschans

historische kaart 1799.

Plan van Vertingen
A n° 419.

Koeneschans

historische kaart

1799

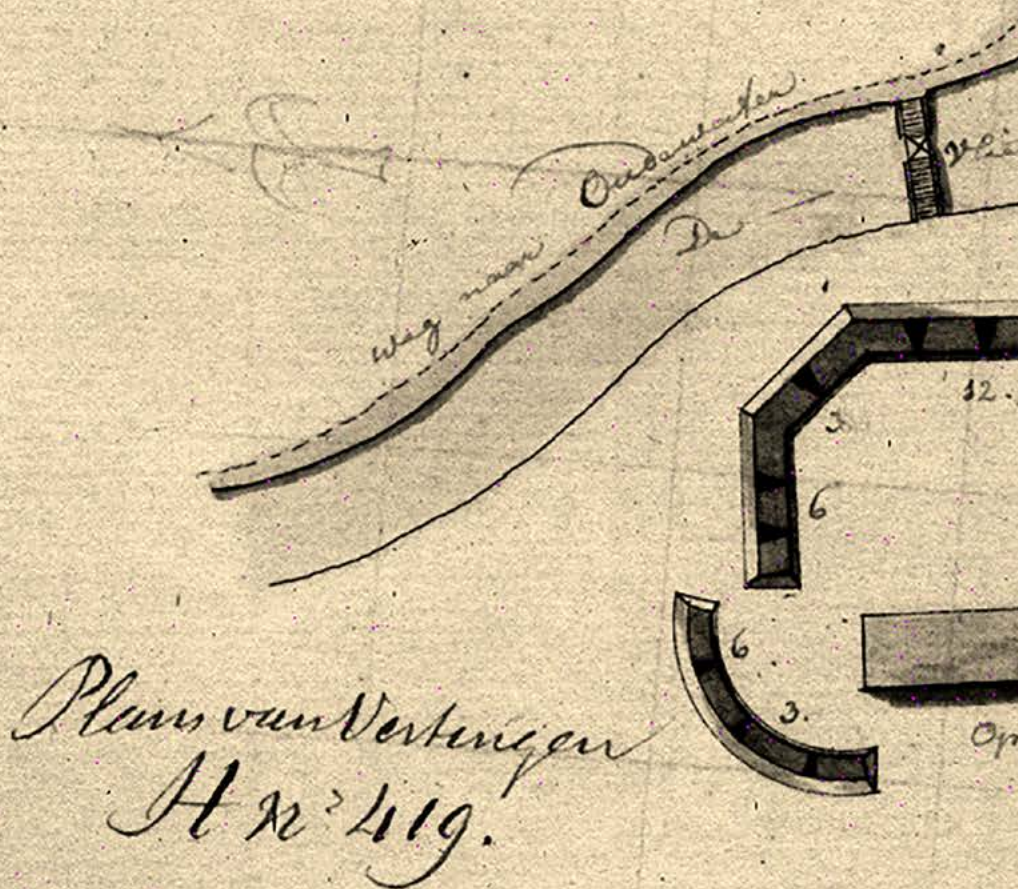
Van de Oude Hollandse Waterlinie zijn in Zuid-Holland bijna geen schansen en forten bewaard gebleven.

Uitzonderingen zijn Fort Wierickerschans en de Koeneschans.

In tegenstelling tot het Fort Wierickerschans, dat nog in complete toestand bestaat, is van de Koeneschans alleen het schanseilandje in het riviertje de Vlist overgebleven. Verder is in dit gebied de kaarsrechte Franse Kade vanaf de schans in de richting van de vestingstad Schoonhoven een tastbaar spoor van een keer- of inundatiekade, twee keer aangelegd in verband met de Oude Hollandse Waterlinie.

Ooit stond er op het schanseilandje een stenen wachtgebouw bij een manshoge aarden wal.

De Koeneschans ligt in het verlengde van de Slangeweg die uiteindelijk naar de stad Utrecht loopt. De weg lag hoger dan het inundatie-water en kon door de vijand gebruikt worden voor een aanval. Op de Koeneschans stonden daarom kanonnen gericht op deze weg.

Begrippenlijst

Arsenaal Bewaarplaats van oorlogsbenodigdheden voor land- of zeemacht.

Acces Letterlijk toegang of doorgang, in de Oude Hollandse Waterlinie de hoger gelegen delen in het landschap, zoals rivierdijken en polderkaden; op deze plekken werden verdedigingswerken gebouwd om de linie te verdedigen.

Bastion of bolwerk Een uitbouw in een vestingwal.

Beer en monnik Een gemetselde dam in een verdedigingsgracht tussen het binnen- en buitenwater, van onderen breed en van boven heel smal: aan de bovenzijde vaak voorzien van (een) opstaande hindernis(sen), bekend als 'monnik(en)'.

Courtine vestingwal tussen twee bastions.

Dijk en kade Een dijk is een opgeworpen aarden wal (vaak met een stenen glooiing en gewoonlijk met gras begroeid) die dienst doet als waterkering langs of om een water. Een dijk is hoger en zwaarder uitgevoerd dan een kade.

Dijkpost Klein eenvoudig verdedigingswerk op een dijk.

Fort Aan alle zijden verdedigbaar bouwwerk met een goed uitzicht over de omgeving; in waterrijke gebieden omringd met een zogenaamde natte gracht.

Gracht Gegraven water rond een vestingwerk; in het lage waterliniegebied een breed en ondiep water.

Erfgoed De Oude Hollandse Waterlinie is erfgoed omdat dit verdedigingswerk ons iets vertelt over de geschiedenis van Nederland. Het ingenieuze systeem van de waterlinie – land onder water zetten (inundatie) – is zo bijzonder dat we het willen bewaren voor latere generaties. Het (inundatie)landschap, de vestingsteden, de forten en/of schansen zijn nog zichtbare sporen van deze waterlinie.

Inundatie Het opzettelijk onder water zetten van een gebied voor militaire doeleinden. Met zoveel water dat er enerzijds niet door gelopen en anderzijds ook niet over gevaren kon worden.

Oude Hollandse Waterlinie Een verdedigingslinie vanaf de grote rivieren bij Gorinchem tot aan de Zuiderzee bij Muiden: deze linie bestaat uit aaneengesloten inundatiegebieden tussen rivier- en zeedijken, polder- en inundatiekaden, met (inundatie)sluizen en (dijk)posten, forten, schansen en vestingsteden. Bedoeld om een vijand vanuit het oosten tegen te houden.

Polder Laag gelegen gebied dat met kaden of dijken is omgeven en waarin de waterstand kan worden beheerst.

Ravelijn Onderdeel van een vestingwerk, tussen twee bastions in de vestinggracht gelegen drie- of vierhoekig eilandje

Regenten van Holland Bestuurders van Holland (nu provincie Zuid-Holland en Noord-Holland) die in 1672 besloten een Hollandse waterlinie in werking te stellen ter verdediging tegen een groot Frans leger.

Schans Een eenvoudig en gewoonlijk aarden verdedigingswerk in het veld.

Sluis Kunstwerk in een kade of dijk met beweegbare deuren of schuiven om water en/of schepen door te laten.

Uitlegger Niet diep varend scheepje met bewapening, speciaal bedoeld om te varen in het onder water gezette land van de waterlinie.

Verdedigingswerk Bouwwerk om weerstand te kunnen bieden aan een aanval van een vijand, zoals bijvoorbeeld een fort, een schans of een stadswal.

Vesting Versterkte stad of legerplaats met grachten, wallen, muren, militaire gebouwen en bewapende legereenheden.

Wal Aarden ophoging in de vorm van een dijk rond een stad of verdedigingswerk.

Websites

www.geschiedenisvanzuidholland.nl/oude-hollandse-waterlinie

www.hollandsewaterlinie.nl

www.wikipedia.nl

www.cultureelerfgoed.nl

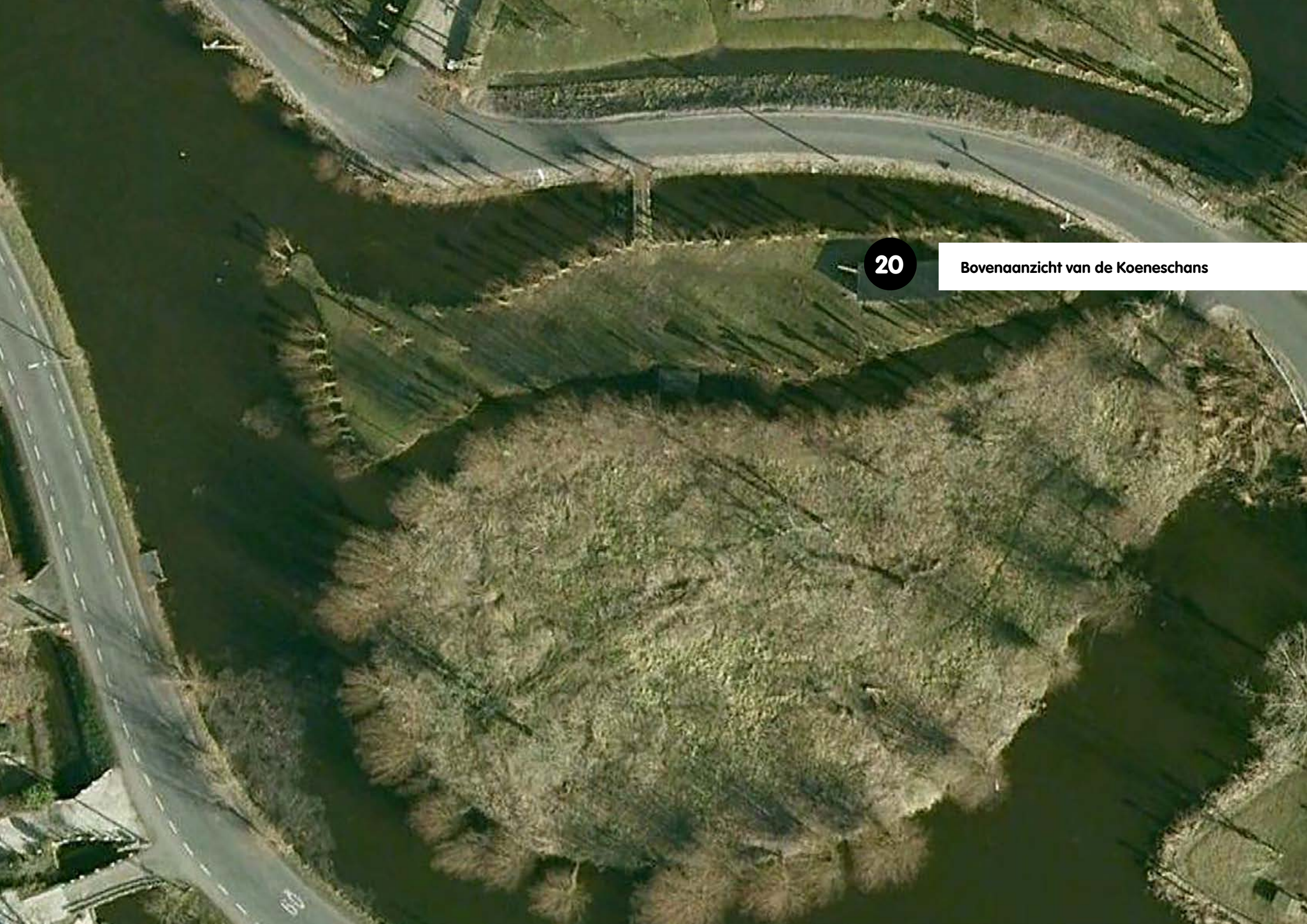
www.forten.nl

www.fortenmaand.nl

www.coehoorn.nl

www.vestingsteden.nl

www.groenehart.info

20

Bovenaanzicht van de Koeneschans

An aerial photograph showing a landscape with a road on the left, a canal or waterway on the right, and a large area of flooded fields in the center. The flooded area is dark and irregularly shaped, contrasting with the surrounding land. A blue text box is overlaid on the right side of the image.

TOT SLOT:

Weet je nu waarom er nog
Franse straatnamen voorkomen
in de regio? En wat inundatie is?
En van waar tot waar de Oude
Hollandse Waterlinie loopt?

colofon

Erfgoedlijnen

De provincie Zuid-Holland vindt kennis over en beleving van het erfgoed van onze provincie heel belangrijk en stimuleert inspirerende projecten waarbij geschiedenis wordt beleefd. In de komende jaren staan daarom 7 cultuurhistorisch interessante en rijke regio's centraal, ook wel erfgoedlijnen geheten. De Oude Hollandse Waterlinie is daar één van.

projectcoördinatie Erfgoedhuis Zuid-Holland, Afdeling Erfgoededucatie:
Evelien Masselink en Marc Laman

advies, tekst en beeld Harm Hoogendoorn, DeltahistoriaHH, Wageningen

beeld Stichting Groene Hart (algemeen), diezijvaardig (voorzijde), Erfgoedhuis Zuid-Holland

didactische opzet, docentenhandleiding en onderzoekopdrachten:

Zeeman & de Regt Onderwijskundigen, Oss/Hengelo, www.zeemandereg.nl

ontwerp en opmaak diezijvaardig – Martine Eyzenga, Utrecht

© Erfgoedhuis Zuid-Holland, herziene versie maart 2017

Dit project werd financieel mogelijk gemaakt door de Provincie Zuid-Holland.

ERFgoedhuis·ZH

NOG
RECA

DANK
VOOR JE
AANDACHT!

Waarom heb je nu waarom er nog
Franse straatnamen voorkomen
in de regio? En wat inundatie is?
En van waar tot waar de Oude
Hollandse Waterlinie loopt?